

Олександр Кириченко,
доктор економічних наук, професор,
головний науковий консультант
Інституту законодавства Верховної Ради України

Банківська система України: виміри системної кризи

За 18 років незалежності України категорія «банк» перетворилася із суто інституційної в соціально-політичну, а в умовах фінансової кризи – на лакмусовий папірець визначення стійкості соціально-політичної та економічної незалежності України. Нагадаємо, що головним у сутності банку, його основою є організація грошово-кредитного процесу й імітування грошових знаків. На жаль, банківська система в умовах політичної нестабільності перетворилася з інструменту фінансових перетворень на інструмент соціальних впливів і конфліктів. Міцною грошово-фінансова система може бути тільки за умови, що вона спирається на самодостатнє, наукомістке, конкурентоспроможне власне виробництво. Гроші – кров економіки. І якщо вони перетікають в економіку інших держав, то створюється смертельна загроза як розвитку нації, так і незалежності держави. Свого часу радник з економіки Президента США Д. Кеннеді професор Поль Самуельсон щодо цього висловився так: «Бідність може спіткати більшість населення, якщо Центральний банк невміло управлятиме грошима. Гроші – мастило економіки, але воно часом застигає» [16].

За критеріями американської економічної науки, Україна має крах грошово-фінансової системи, тому що, по-перше, заощадження населення не трансформуються в інвестиції та, по-друге, наша банківська система не кредитує власне виробництво. Вона, за законами ринкової економіки, є антиринковою, позаяк руйнує головну ланку ринкової системи, знищує вітчизняне виробництво через штучно створену кризу платежів, реалізує політику «твердокамінного» монетаризму, здійснює опосередковане кредитування іноземних фірм через спекулятивні операції, сприяє втечі капіталів за кордон.

Отже, щоб створити ринкову економічну систему в Україні, потрібно реформувати банківську систему. Її діяльність повинна відповідати інтересам української держави і нації, а не країн елітаризму, які прагнуть завойовувати наш ринок та фінансово закабалити Україну. Проблеми формування національної банківської системи є значно важливішими і складнішими для вирішення, ніж, наприклад, проблеми тотальної приватизації.

Банківська система України почала створюватися в 1988 році, а активно розбудовуватися – від моменту прийняття Закону України «Про банки та банківську діяльність» (1991 р.). На 1 вересня 2009 р. банківську ліцензію мали 185 банків, 158 з яких – це акціонерні товариства. З іноземним капіталом працювали 53 банки, 11

банків знаходилися у стадії ліквідації, у 16-ти – введено тимчасові адміністрації, один банк мав куратора НБУ, стосовно трьох банків («Київ», Укргазбанк, Родовід Банк) прийняте рішення про їх перехід під державну юрисдикцію [15]. До групи невеликих було віднесено 120 банків. Загальні активи банків склали 935,4 млрд. грн. (\$11,7 млрд.), а питома вага кредитних операцій дорівнювала 81,3% [15]. Обсяги коштів фізичних осіб становили 193,8 млрд. грн. (найбільшими депозитотримувачами є Приватбанк – 44 млрд. грн., Райффайзен Банк Аваль – 25,5 млрд. грн., Ощадбанк – 16,8 млрд. грн.), а корпоративних структур – 119,3 млрд. грн. [16].

Виходячи із загальнонаукового припущення, що фінансова криза є необхідною передумовою виникнення нових теорій, спробуємо на організаційно-економічному та законодавчому рівнях розібратися, чому вона так швидко зруйнувала українську банківську систему і які існують шляхи її модернізації.

На наш погляд, банківська система України пройшла щонайменше п'ять етапів у своєму розвитку.

Перший етап, 1991–1993 рр. У 1991 р. із набуттям чинності Закону України «Про банки та банківську діяльність» були зроблені перші спроби створення банківської системи ринкового типу, якій притаманна дворівнева структура. Крім того, з 1992 року починають з'являтися перші українські банки ринкового типу – як великі («Аваль», «Інко»), так і дрібні (Правекс банк, Діамант-банк). Таким чином, можна зробити висновок, що на першому етапі формування банківської системи в Україні повільно формується дворівнева банківська система, що складається із Національного банку та комерційних банків.

Другий етап, 1993–1996 рр. На базі коштів різних бюджетних і позабюджетних фондів, диверсифікації пасивів у діючих банках та внесків підприємств (приховані кредити) виникає ціла низка нових комерційних банків. На цьому етапі відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про передачу міністерських пакетів акцій на управління до Міністерства фінансів України» у комерційних банках дедалі зменшувалася частка «міністерського» капіталу. Цим документом передбачалося, що Мінфін України буде одержувачем дивідендів за акціями, які належать іншим міністерствам, братиме участь в управлінні банків. Зрозуміло, що таке урядове рішення не влаштувало колишніх власників акцій, і вони швидко вилучили свої кошти із комерційних банків та інших акціонерних товариств. У цей період також спос-

терігалося масове утворення дрібних малопотужних «кишенькових» банків із капіталом, який подеколи не перевищував вартості трикімнатної квартири. Багатьом банкам не вдалося втриматися на плаву: 1994 року ліквідовано 11 збанкрутілих банків, 1995-го – 20, серед яких і найбільші («Інко», «Відродження», Економбанк, Лісбанк), 1996 року 45 банків стали банкрутами, а 60 банків опинилися у стані прихованого банкрутства і ще протягом багатьох років виборювали право на існування. Водночас, на кредитно-фінансовому ринку України починають працювати 14 іноземних банків та їх представництва. Через такі явища функціонування всієї банківської системи зазнало певних додаткових ускладнень.

Третій етап, 1996–1998 рр. Він характеризується якісним оздоровленням банківської системи. На цьому етапі Нацбанком було вжито заходів для угамування інфляційних процесів, створено умови для введення грошової одиниці України, поліпшено регулювання та вдосконалено систему банківського нагляду. У 1998 р. на пострадянських теренах сталася перша реальна банківська криза з епіцентром у Росії і периферійними відгуками в Україні. Але ми, на жаль, не зробили відповідних висновків із цих подій, що відгукнулось у 2009 р.

Четвертий етап, 1999–2008 рр. У цей період сформовано нову нормативно-правову базу щодо банківської діяльності. Було прийнято Закон України «Про Національний банк України» (1999 р.), у якому чітко визначено функції та статус Національного банку.

П'ятий етап, 2008–2010 рр. Для нього характерно: масове банкрутство, злиття і поглинання, рекапіталізація та націоналізація банків; притягнення до кримінальної відповідальності (уперше в банківській практиці) посадових осіб, які довели банки до банкрутства; формування думки про неадекватність діяльності банківської системи та відповідно її законодавчого забезпечення в умовах кризи. Проблеми комерційних банків висвітлили недосконалу роботу Національного банку України, а особливо його наглядову функцію, і невідповідність Закону «Про Національний банк України» вимогам сучасної модернізації банківської системи. Наглядова, емісійна та резервна функції НБУ стають дедалі частіше джерелом конфлікту між Урядом, Нацбанком і Президентом. Верховна Рада України тричі винесла на розгляд постанову про усунення з посади Голови Національного банку України, але це питання досі не вирішено. Неповоротності банками депозитів громадян та корпоративних структур викликало в суспільстві надзвичайно високе соціальне й економічне напруження.

На погляд аналітиків, банківська система України наразі перебуває на межі банкрутства. Станом на 1 вересня 2009 року, за різними оцінками, у нашій країні реально працювало із 185-ти приблизно 23–30 банків, із яких 17 – із 100%-м іноземним капіталом, сім – частково із іноземним капіталом, два державні банки (Ощадбанк і Укресімбанк) і п'ять-сім невеликих комерційних банків – резидентів України [15]. На перше липня 2009 року банківська система втратила 8,1 млрд. грн. чистих активів: ОТП-Банк – 3,86 млрд. грн. (7,85% власних активів); Альфа-Банк – 2,14 млрд. грн. (6,22% власних активів); Укрсіббанк – 2,94 млрд. грн. (5,56% власних активів). Це три із 13 найбільших українських банків, які займають 60% банківського ринку. Сьогодні головним показником надійності банківської установи є відно-

шення власного капіталу банку до його зобов'язань. Наприклад, власний капітал Астра Банку (Греція) втричі перевищує обсяг зобов'язань, БТА Банку (Казахстан) – в 1,3 раза, а власний капітал державного Ощадбанку дорівнює 42% зобов'язань (окрім того, на нього впливає неформальний статус розрахункової каси НАК «Нафтогаз» та Укравтодору, фінансовий стан яких оцінюється як дуже ризиковий). У 40% українських банків цей показник набагато нижчий, ніж в Ощадбанку, а в деяких він узагалі від'ємний. Тільки у двох державних банках – Ощадбанку та Укресімбанку – власний капітал перевищує депозити населення [16].

За світовими нормами, рівень капіталізації української банківської системи відносно її зобов'язань дорівнює лише 15,5%. Джерелами її фінансування є відповідно: кошти фізичних осіб – 25,6% до зобов'язань; міжбанківські кредити і депозити фінансових установ – 37,1%; кошти вітчизняного корпоративного сектору – 18,8% до зобов'язань [16]. За шість місяців 2009 року банківська система країни втратила 44,6 млрд. грн. депозитів населення, невелике похвалення на депозитному ринку в кінці червня ніяк не позначилося на фінансовому стані банківської системи. Окрім того, банківські баланси продовжують накопичувати заставне майно, яке, станом на 25 червня 2009 року, оцінювалось у більш як 8,3 млрд. грн., а до кінця року ця цифра може подвоїтися. Цим майном активно цікавляться приватні структури Росії та Казахстану. За оцінками експертів, понад 27% промислових заставних об'єктів уже придбали нерезиденти, а активними продавцями на ринку заставного майна виступають Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Фінанси і кредит, ОТП Банк, Сведбанк та Ощадбанк. Предметом їх зацікавленості є також готові бізнесові проекти у сфері відпочинку, готельні комплекси, промислова інфраструктура [16].

Проведений за участю представників НБУ аналіз діяльності проблемних банків свідчить про значні зловживання з боку осіб, що керували банками в останні роки. Станом на 1 вересня 2009 року, за даними Міністерства внутрішніх справ України, проти двох посадових осіб банків (Родовід Банк та Надра), у які ввійшли державні менеджери відкриті кримінальні справи за відповідними статтями [16]. На жаль, експертний аналіз підтвердив передбачення, що тимчасові адміністрації не зможуть повернути довіру вкладників до банків і покращити їх фінансовий стан (табл. 1).

Таким чином, виходячи із вищевикладеного, можемо зробити деякі узагальнені висновки: по-перше, створена банківська система України сьогодні не відповідає вимогам антикризового та інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки; по-друге, бездіяльність держави та її головного уповноваженого Національного банку України призводить до втрати довіри і власне банківської системи країни; по-третє, законодавчий процес у банківській сфері неадекватно відбиває процеси, які в ній відбуваються.

Банківську кризу можна розглядати як серйозні негаразди в банківській системі, що пов'язані зі скороченням депозитної бази; збільшенням частки «поганих кредитів» (*bad loans*); упровадженням надзвичайних адміністративних заходів (банківські канікули, націоналізація банківської системи тощо); зниженням банківської ліквідності та прибутковості; банкрутством фінансово-кредитних організацій і масовим невиконанням ними своїх контрактних зобов'язань. Це, своєю чергою,

свідчить про те, що економічну категорію «банківська криза» треба аналізувати комплексно, з огляду на її інституційну (специфічна система соціально-економічних відносин), організаційну (взаємодія окремих економічних організацій) та системно-управлінську (орієнтація і досягнення максимальної ефективності чи мінімізація витрат на антикризове управління) сутність. При цьому слід насамперед брати до уваги здатність банківської системи виконувати свої основні функції (кліринг та здійснення платежів; акумулювання і перерозподіл капіталу та грошових потоків; розміщення коштів; зниження невизначеності й контроль ризиків; вирішення агентських проблем, що виникають під час укладення фінансових контрактів), а відтак, спроможність її суб'єктів відповідати за своїми зобов'язаннями [11].

Отже, банківську кризу можна визначити як глибоке розбалансування банківської системи, унаслідок чого вона виявляється неспроможною ефективно виконувати свої функції (утворення розрахункових засобів, тісно пов'язане з депозитними, розрахунковими, платіжними, кредитними, касовими та іншими операціями), що супроводжується виходом фінансових параметрів економічних процесів (витрати, прибутки, доходи тощо) за безпекові межі [7].

Банківські кризи, як і будь-які кризові явища, варто розглядати не як аномальне, а як закономірне явище в динаміці розвитку економічної системи в цілому. Циклічний характер функціонування фінансово-кредитної сфери має об'єктивний характер, що підтверджується ретроспективним аналізом криз за останнє століття і цілком відповідає основним положенням теорії циклічного розвитку. Зазначимо, що, за оцінками експертів, людство зазнало близько двадцяти руйнівних фінансових криз від моменту їх історичної точки відліку (банківської кризи у Флоренції 1342 року). А фахівці з Міжнародного валютного фонду тільки за період 1970–2007 рр. ідентифікували 124 банківські кризи [6].

Можна виділити такі основні прояви та передумови фінансово-кредитної кризи: приховані (латентні) фінансові процеси, конфліктні елементи фінансово-кредитної сфери й окремих фінансових ринків; актуалізація процесу діагностики причин фінансового конфлікту; розробка і реалізація заходів щодо відновлення рівноваги у фінансово-кредитній сфері; селекція ефективних власників за критерієм якості управління фінансовими ризиками їх економічної діяльності; відновлення адекватності фінансово-кредитних відносин у відтворювальному процесі рівню технологічного виробництва; оновлення фінансово-кредитних, соціально-економічних умов і методів управління фінансово-кредитною діяльністю; інтернаціоналізація банківського капіталу та глобалізація фінансів; стрімке зростання сектору фінансових послуг і збільшення їх маси порівняно з реальним сектором економіки; безконтрольне зростання обсягів іпотечного кредитування (без належної оцінки ризикованості) та масова сек'юритизація наданих кредитів; підвищення міжнародної мобільності банківського капіталу; дерегуляція глобальних фінансових ринків, а також відсутність ефективної глобальної координації у системі контролю і нагляду за банківською діяльністю; наявність диспропорцій та протиріч між виробничими і споживчими ринками, а також між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються; посилення глобальної інфляції; завершення чергового науково-технічного циклу; значна доларизація світової економіки [14].

На жаль, мусимо констатувати, що функціонування української банківської системи наразі не має наукового підґрунтя. Інакше вона була б ефективним інструментом реалізації економічних програм, а громадяни України – захищеними від банкрутства. У цьому контексті слід зауважити, що вітчизняні банки чотири рази за роки незалежності обкрадали населення (якщо враховувати неповернення заощаджень наших громадян Ощадбанком СРСР у 90-х роках). Перша банківська криза припадає на

Таблиця 1. Фінансові показники проблемних банків за січень–липень 2009 року

Банк	Прибуток, млн. грн.	Відхилення кредитного портфелю, %	Відхилення депозитного портфелю, %
Укрпромбанк	-4 603,2	3,4	-39,0
Родовід Банк	-1 510,9	-10,6	-60,0
«Київ»	-1 202,6	9,6	-42,8
«Надра»	-1 040,9	1,8	-61,5
Трансбанк	-471,8	-1,7	-45,6
«Дністер»	-288,2	-30,8	-21,3
«Національний стандарт»	-227,1	4,5	-82,0
«Європейський»	-141,4	2,5	-54,2
Західкомбанк	-81,8	-15,8	-35,4
Укргазбанк	-76,4	-2,2	-39,5
«Арма»	-45,2	-6,2	-45,0
«БІГ Енергія»	-41,8	-2,5	-41,2
Банк регіонального розвитку	-38,8	-14,1	-33,9
«Столиця»	-5,6	-0,4	-46,2
«Володимирський»	-2,4	4,0	-68,0
«Національний кредит»	5,9	-10,1	-62,4

Джерело: Розраховано автором за [15].

1994–1995 рр., коли галопувала інфляція, а відсотки за кредитами банків сягали 500–600%. У цей самий час група шахраїв розробила схему, за допомогою якої значну суму банківських кредитів було виведено в офшорні зони, унаслідок чого втратили платоспроможність понад 30 банків, а громадяни вперше позбулися власних заощаджень. Друга банківська криза «накрила» населення України у серпні 1998 року, зробивши його біднішим майже на 2,5 млрд. грн. Під час третьої хвилі банківської кризи протягом 2008 року близько 10 млн. наших громадян лишилися своїх депозитів на загальну суму понад 20 млрд. грн. [16]. Відповідно зросла недовіра до вітчизняної банківської системи з боку її основного інвестора – громадянина України. Відтак із інструментів безпеки банки перетворилися у центри соціального напруження і психологічної перевірки на витримку українських вкладників. Таким чином було підтверджено висновок, що наші банки не мають нічого спільного із цивілізованими фінансовими інституціями, які покликані забезпечити стабільний розвиток економіки.

Нині найбільш гострою і загрозовою проблемою для України є криза влади та відповідальності. Не буває слабозвинутих економік, а є непрофесійна, непатріотично налаштована, безвідповідальна влада. Тотальна безвідповідальність на найвищих щаблях владного олімпу дезорганізує усі інші сфери й сегменти економічного організму, підриває систему місцевого самоврядування.

За такої ситуації в Україні практично неможливо адекватно реагувати на виклики і загрози, спричинені світовою фінансовою кризою. Наразі очевидно, що заради спасіння нашої державності вкрай необхідна єдність політичних сил на рівні Парламенту країни, скоординовані сигнали для суспільства і національного господарства від Глави держави та Кабінету Міністрів [4].

Найслабшою ланкою в регуляторній системі країни є фінансовий блок – НБУ і Міністерство фінансів України. Від професійності та рівня макроекономічного мислення і навіть моральності очільників цих установ великою мірою залежить здатність України системно та ефективно протидіяти фінансово-економічній кризі, друга, більш потужна хвиля якої може завдати удару економічній незалежності нашої держави. Слід бути відвертими і визнати, що Україна дедалі більше наближається до повного паралічу банківської системи, страхового ринку, втрати елементарної купівельної спроможності населення. Ці явища є загрозовими ознаками загальноекономічного дефолту [12].

Добре, що закони історичного розвитку діють не миттєво, а мають великий запас інерційності. Тому ще залишається шанс виправити ситуацію. Багато залежить від того, як спрацює «особливий центральний орган державного управління» – Національний банк. Адже головна причина загострення й поглиблення української кризи сьогодні – повна безпорадність НБУ у спробах елементарно оздоровити ситуацію на валютно-обмінному ринку [12].

Зниження попиту закордонних споживачів на український метал – друга причина наявної кризи. На наше переконання, утримання обмінного курсу гривні на одному рівні з 2000 року, тоді як її купівельна спроможність знизилася більш як утричі, є не просто помилкою Нацбанку, а злочиним (від українського виразу «чинити зло») проти держави і народу. Оцінюючи нинішню

економічну ситуацію та стан зовнішньоторговельного балансу країни, а також беручи до уваги девальвацію долара, єдино можливим наразі є курс 10–12 грн./\$ [16].

Зважаючи на тенденції, які формуються та стверджуються в українському середовищі, не варто заявляти про повернення обмінного курсу ні до його попереднього рівня, ні навіть до того, що закладений у Бюджеті-2009. Усі зусилля НБУ утримувати курс на позначці 8 грн./\$ (у тому числі й через псевдоаукціони) призводять лише до втрати доларових запасів держави, виведення грошей з обігу та накопичення валюти громадянами поза банками.

Валютні резерви слід використовувати винятково на порятунок позичальників, причому тих, які брали кредити для реальних і вкрай необхідних потреб. Це – не найбільша частина населення, але вона є становим хребтом вітчизняної економіки.

Нинішня фінансова криза показує, наскільки важливо зупинити подальшу доларизацію вітчизняної економіки. Але якщо чужоземна валюта виконує в Україні функцію засобу платежу, а під егідою Центрального банку – також функцію засобу нагромадження та засобу кредитування, то про політику реальної дедоларизації національної економіки годі й говорити. Чи можна щось подібне уявити у країнах Західної Європи чи США? Риторичне запитання.

Принципово в умовах фінансової кризи є проблема золотовалютних резервів держави, їх розміщення та використання. За офіційними даними, станом на липень 2008 р. золотовалютні резерви України становили понад \$38 млрд. За експертними даними, на 01.10.2009 року їх обсяг не перевищував \$21 млрд. [9; 12]. А найгірше те, що жодного долара не знято із закордонних рахунків і не переведено в Україну для розв'язання нагальної гострих проблем. Необхідно з'ясувати, наскільки реальною є інформація про втрату значної частки золотовалютних резервів (у межах \$12 млрд.) через їх невдале розміщення на рахунках фінансових установ далекого зарубіжжя, які сьогодні збанкрутували [9]? І чому взагалі НБУ утримує за кордоном десятки мільярдів у ВКВ, запевняючи громадськість у надійності таких вкладів, а не використовує ці кошти на теренах України у часи найбільших негараздів? І на якій підставі, маючи в розпорядженні держави (хотілося б вірити) десятки мільярдів вільноконвертованої валюти, Нацбанк випрошує доларові ін'єкції у МВФ?

Відповідно чинна влада, і насамперед Верховна Рада України, має виявити причини й наслідки подібних дій. Адже від скрупульозної та об'єктивної оцінки ситуації, що склалася із використанням золотовалютних резервів України, значною мірою залежить національна безпека нашої держави в умовах кризи, яка наростає.

Як самовбивство, а не оздоровлення економіки, можна сприймати наполегливо пропонуваній Президентом країни шлях «удосконалення» Бюджету-2009. Фактично йдеться про його глобальний секвестр. Неминучим наслідком цього стануть масова невивплата заробітної плати працівникам бюджетної сфери, затримка пенсій, відчутне падіння платоспроможного попиту широкого загалу тощо [16].

Звичайно, досягнуті за часи незалежності України соціальні пріоритети необхідно утримувати. Але для цього потрібні фінансові ресурси, яких наразі бракує. Єдино можливий вихід – не доларові запозичення від МВФ, а емісія національної валюти, за яку не потрібно

сплачувати відсутні відсотки та виконувати вимоги неокolonіального змісту.

Україна має позитивний досвід використання грошової емісії для вирішення загальнодержавних проблем. У 1991–1992 рр. саме в такий спосіб була врятована незалежність держави, яка знаходилася в куди більш загрозовому стані, ніж сьогодні. Інформація про те, що нібито саме в ті роки інфляція в Україні перевищувала 10 000%, згодом була спростована фахівцями [12]. Спеціально здійснений науково-експертний аналіз засвідчив, що в той період рівень інфляції фактично був учетверо нижчим від заявленої вище цифри; остання була навмисно вкинута в інформаційний простір ринковими фундаменталістами, щоб, зрештою, змусити недосвідчену і вкрай довірливу українську владу підкоритися диктату зарубіжних радників. Інша річ, що інфляція в ті часи була хронічною.

Ми маємо усвідомити підтверджену цивілізаційним досвідом закономірність: для економік тих країн, які вирішують складні соціально-економічні та еколого-техногенні проблеми, дефіцит бюджету є абсолютною необхідністю. Навіть у досить сприятливі періоди успішні економіки країн ЄС і США постійно використовували такий фінансовий інструмент, як дефіцит бюджету. Ті сили, що відстоюють бездефіцитну бюджетну політику в найменшій можливості для підтримки реальної економіки, надаючи особливі преференції іноземному спекулятивному капіталу [12].

Ідеологія «бюджетного профіциту» в часи уже запущеної кризи матиме вельми негативні наслідки, неминуче й надмірно ускладнить соціально-економічну ситуацію в країні. Якщо і далі провадити політику заморожування кредитів та стримування доходів громадян, то криза буде поглиблюватися, а вихід із неї – гальмуватися. Фіктивна ж наявність бюджетного профіциту – це не менше зло, ніж планування реальних витрат під певні доходи. В окремі періоди в деяких країнах дефіцит бюджету становив від 20 до 40 відсотків. Уряди цих країн (зокрема США в часи «великої депресії») усвідомлювали, що штучним і непомірним зменшенням витрат соціального характеру неможливо збільшити прибуткову частину бюджету [12].

Отже, доходимо висновку: дефіцитність бюджету в розумних межах – не недолік, а інструмент раціонального господарювання, але за умови, якщо Верховна Рада законодавчо змінить підходи щодо його покриття. Бюджетний дефіцит допустимий і, що парадоксально, вигідний високопрофесійній та патріотично налаштованій владі.

Парламент, як вищий законодавчий орган країни, врешті-решт, повинен і вправі дезавуувати Закон України «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України», прийнятий наприкінці 1990-х рр. Цей нормативний акт, який був ухвалений за вимогою і під жорстким тиском МВФ як одна із ключових умов отримання кредиту «стенд-бай», водночас став законодавчим підґрунтям прямої залежності Уряду від НБУ в питанні отримання грошових ресурсів не інакше, як у формі внутрішнього державного боргу [11].

Від моменту прийняття зазначеного закону Кабінет Міністрів, незалежно від його керівництва, є хронічним боржником Центрального банку. За таких умов держава змушена всі внутрішні фінансові проблеми розв'язувати

в єдиний спосіб – шляхом зовнішніх запозичень. Якби хоч один із лідерів парламентських фракцій уважно ознайомився із вищезгаданим законом, то це б стало початком для його законодавчого дезавування, а в кінцевому підсумку сприяло б відродженню національних інтересів у фінансовій сфері країни [11].

Аби уникнути колапсу національної економіки, слід здійснити вже давно назрілий і принципово необхідний маневр – відмінити нині чинну заборону на використання національної грошової емісії на потреби держави. В умовах жорсткої фінансової кризи доцільно законодавчо повернутися до практики виваженого фінансування бюджетного дефіциту шляхом грошової емісії Національного банку (а не зовнішніх позичок), що в реальних українських умовах є єдиною альтернативою.

Нагадаємо, що під тиском західних радників в Україні було впроваджено норму, відповідно до якої дефіцит українського бюджету обов'язково має покриватися зовнішніми запозиченнями, тобто доларовими ін'єкціями. Однак вдаватися до зовнішніх позик для покриття витрат на поточне споживання та ще й під гарантії Уряду – означає чинити зло національній фінансовій системі, загальнонаціональним інтересам. На наше переконання, подібне законодавчо оформлене зобов'язання – не що інше як неприхований прояв неокolonіалізму.

Щоб реально протидіяти фінансовій кризі, необхідно невідкладно зробити такі правочини [12]:

по-перше, відмінити Закон України «Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів перед Національним банком України»;

по-друге, відмінити ст. 15 (п. 6) Бюджетного кодексу України, відповідно до якої «Емісійні кошти Національного банку України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України»;

по-третє, невідкладно дезавуувати ст. 54 Закону України «Про Національний банк України», де «Національному банку забороняється надавати прямі кредити як у національній, так і в іноземній валюті на фінансування витрат Державного бюджету України».

Вищезазначене свідчить про одне – Центральний банк, як основний і єдиний регулятор усієї банківської системи, не виконав визначеного законодавцем завдання, а тому, за всіма ознаками, керівництво НБУ має відповісти за вчинені помилки. Адже Закон України «Про Національний банк України» (ст. 55, розділ X) вимагає від Центрального банку здійснювати «постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів». Слід визнати, що саме брак дієвого контролю з боку НБУ та посилення безвідповідальності керівників комерційних банків за «фінансову розхристаність», а нерідко й неприховане шахрайство, є основною причиною кризи вітчизняної банківської системи. А світова фінансова криза тут ні до чого.

1. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Затв. Постановою Правління НБУ №369 від 28.09.2005 р.
2. Положення про механізми рефінансування банків України: Затв. Постановою Правління НБУ №82 від 28.02.2007 р.
3. Банківський менеджмент: Підручник / За ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – 831 с.

4. Український прорив: для людей, а не для політиків: Програма діяльності Кабінету Міністрів України. – К., 2008. – 72 с.
5. Національна стратегія розвитку «Україна-2015». – К.: Український форум, 2008. – 74 с.
6. *Золотарев В.* Вечный кризис. Введение, 09.03.2009. – www.politican.com.ua; Вечный кризис. Кредиты и депозиты, 12.03.2009. – www.politican.com.ua
7. *Зарицка І.* Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 21–29.
8. *Кириченко О. А., Єрохін С. А.* Інвестування: Підручник. – К.: Знання, 2009. – 573 с.
9. *Кириченко О. А., Мелесик С. В.* Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 8. – С. 51–61.
10. *Кириченко О. А.* Системну кризу треба долати системними

- методами // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 83. – 14 травня.
11. *Кириченко О. А., Кудрицький В. Д.* Сучасні теорії управління зовнішньою заборгованістю // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 7. – С. 15–28.
12. *Ковальчук А. Т.* Финансовое право Украины в рыночных системах. – К.: Парламентское издательство, 2008. – 506 с.
13. Концепція економічної безпеки антикризового управління економікою України. – К.: УЕП «Крок», 2009. – 72 с.
14. *Науменкова С. В.* Проблеми підтримки фінансового сектору в умовах світової кризи // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 13–18.
15. Офіційний сайт Національного банку України. – www.bank.gov.ua
16. Банківська система України: виміри глобальної фінансової кризи: Експертно-аналітична доповідь. – К.: Дорадо-друк, 2009. – 67 с.

Леонід Чупрій,

кандидат філософських наук, доцент,
директор Центру соціально-політичних досліджень «Генеза»,
експерт Центру стратегічних досліджень

Нова хвиля кризи в Україні: можливі загрози

За всіх часів криза сприймалася як негативне явище, що несе у собі загрози існуванню певного суспільства чи навіть людства загалом. Але попри всі негативи криза є невід'ємною складовою розвитку будь-якої країни і всієї цивілізації в цілому. Криза виконує діагностичну функцію в оцінці існуючої системи організації суспільства та найбільш чітко виявляє ефективність управління країною і здатність чинної влади долати негативні явища. Головною умовою більш-менш безболісного виходу з кризи є вироблення ефективних механізмів протидії їй, що можливо тільки за умови консолідації громадськості під керівництвом політичної еліти країни. Але якщо вона роз'єднана й розхиляється суспільство, то наслідки будуть невтішними – посилення негативних тенденцій чи взагалі розпад держави.

На жаль, стан економічного та соціального життя України сьогодні є досить кепським: розвиток економіки уповільнюється, через що бюджет недоотримує належних коштів. За даними Рахункової палати, реальний ВВП, за підсумками першого півріччя 2009 року, знизився на 19,7% порівняно з відповідним періодом 2008 р. [1]. За повідомленням Міністерства фінансів України, у 2009 р. дефіцит держбюджету у січні-червні 2009 року склав 10,61 млрд. грн., його доходна частина порівняно з аналогічним періодом минулого року скоротилася на 3,5% – до 101,12 млрд. грн., з яких 67,66 млрд. грн. – податкові надходження. Витрати держбюджету в січні-червні п. р. дорівнювали 110,73 млрд. грн., що на 7,6% більше, ніж за відповідний період 2008 р. Сума погашення боргу зросла в 22,5 рази і сягнула 4,06 млрд. грн. [2]. Для покриття витрат була здійснена емісія гривні. За словами экс-міністра фінансів України В. Пинзеника, за перше півріччя 2009 року в Україні надруковано 24

млрд. грн. А, як відомо, емісія призводить до збільшення інфляційних процесів. Рахункова палата прогнозує, що у 2009 році рівень інфляції становитиме понад 15% [3]. Українці потерпають від дорожніх товарів і послуг: ціни зростають з кожним місяцем, а зарплати залишаються на тому ж рівні.

Рівень безробіття також досить високий. За даними Держкомстату кількість зареєстрованих безробітних в Україні у липні 2009 року склала 606,9 тис. осіб, або 2,2% загальної кількості працездатного населення. Серед них отримували допомогу з безробіття 456,5 тис. осіб. [4]. Але потрібно зважати на той факт, що ці цифри відбивають офіційно зареєстрованих безробітних, а скільки людей залишилося без роботи, але не реєструються у Фонді зайнятості, досить важко порахувати. За думкою ряду експертів, рівень прихованого безробіття в нашій країні наразі перевищує 3 млн. осіб.

Звичайно, в першу чергу від цих негараздів страждають бідні верстви населення. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Ніна Карпачова відзначила, що від бідності, яка унеможливує реалізацію будь-яких прав людини, потерпають понад 70% українців, виходячи з критеріїв ООН для розвинутих країн [5]. Окрім того, за її словами, не відповідає прожитковому мінімуму для працездатних осіб, встановленому держбюджетом України 2009 року (669 грн., або 56,8 євро), мінімальний рівень заробітної плати більшості громадян нашої країни: він становить 625 грн., або 53 євро. Фактичний же прожитковий мінімум, за цінами липня 2009 року, для працездатних осіб сягнув 896 грн. Отже, затверджений норматив значно нижчий, ніж має бути. Ніна Карпачова зазначає, що майже 6 млн. людей опинилися за межею бідності. За кордоном продовжують